

De geschiedenis van Kloetinge tot 1750 (3)

Egbert Lantinga
egbert.lantinga@gmail.com

Wanneer we het tegenwoordig over Kloetinge hebben dan zal men veelal allereerst denken aan het dorp Kloetinge. Vroeger was dit anders. Tot 1 januari 1970 was Kloetinge een zelfstandige gemeente. Gaan we verder terug in de tijd tot aan de late Middeleeuwen (1300-1500) en de vroege nieuwe tijd (1500-1800), dan was er ook sprake van 'de parochie van Cloetinge', 'het ambacht van Cloetinge' en de 'ambachtsheerlijkheid Cloetinge'.

Hiernaast werd in de 14de eeuw de grote ambachtsheerlijkheid Kloetinge opgesplitst in een Noord-, Middel- en Zuidambacht. Dit had vooral te maken met de stichting van twee kapellen naast de parochiekerk in het dorp, gewijd aan de Heilige Gertrudis van Nijvel. Deze kapellen kwamen in 's-Heer Elsdorp (de Sint Margarethakapel in het Noordambacht) en Sint Maarten ter Groe (de Sint Martinuskapel in het Zuidambacht). Het bijzondere van Kloetinge is dat de eertijdse ambachtsheerlijkheid tot op de dag van vandaag nog steeds springlevend is, maar dan wel in sterk afgeslankte vorm. Hoe en op welke wijze dit heeft kunnen plaatsvinden zal hieronder nader worden toegelicht.

1750

1857

De ambachtsheren

Het gebied waarbinnen de ambachtsheer of meerdere ambachtsheren hun rechtsmacht uitoefenden, noemde men de ambachtsheerlijkheid. Daarbij sloeg 'heerlijkheid' op de zogenaamde 'heerlijke rechten' die bij het ambacht hoorden. Tot deze rechten behoorden onder meer het visrecht, het jachtrecht, het wind- en maalrecht, het recht om belasting te innen en het recht de schout, de schepenen en de kerk- en armmeesters te benoemen. Tevens was de heerlijkheid verantwoordelijk

voor de waterstaataangelegenheden. Volgens het Zeeuwse leenerfrecht hadden alle zonen recht op een gelijk deel van het ambacht van hun vader. In Kloetinge heeft dit geleid tot een aantal van maar liefst 59 ambachtsheren in het jaar 1331. De Heren van de Maalstede, de Heren van Waanskinderen, Jan van Beaumont (zoon van Jan I van Henegouwen) en de Vrouwe van Wissekerke (weduwe van Jan van Mulard van Borsele) bezaten toen samen 60% van de oppervlakte binnen de ambachtsheerlijkheid Kloetinge.

Afsplitsing

De Van de Maalstedes en de Heren van Waanskinderen waren afkomstig uit de oorspronkelijke grote parochie van Kloetinge van voor het midden van de 13de eeuw. Rond 1250 werden de nieuwe parochies Kapelle ter Maalstede en Kattendijke afgesplitst van Kloetinge. Veelal wordt echter verondersteld dat de Van de Maalstedes oorspronkelijk uit Hulst afkomstig waren, maar dat is niet juist. In een akte uit 1248 staat namelijk Wolfert van de Maalstede als Wulfardus de Zelandia vermeld. Hij was dus afkomstig uit Zeeland en niet uit het toenmalige Vlaamse Hulst. In de tweede helft van de 15de eeuw zijn deze beide adellijke geslachten echter uitgestorven. In de late Middeleeuwen werden veel kleine ambachten verkocht aan grote ambachtsheren en dit had als resultaat dat de ambachtsheerlijk-

De kerktoeren en de Peperstraat (1952)

heid Kloetinge in 1515 nog maar 12 ambachtsheren telde.

Ambachtsheerlijkheid Kloetinge

De basis voor de huidige ambachtsheerlijkheid Kloetinge werd in 1581 gelegd, kort na de Reformatie. In dat jaar werd er een akkoord gesloten door de Gecommitteerde Raden van Zeeland met de ambachtsheren op Zuid-Beveland over het beheer en de administratie van de uit de rooms-katholieke periode overgeleverde kerkelijke goederen. In deze overeenkomst werd onder meer bepaald dat het beheer van de landerijen, behorende tot de vicarieën of capellerieën, aan de ambachtsheer als patroon en collator zou blijven. Op dat moment bestonden er in Kloetinge zeven capellerieën. Een vicarie was een instelling volgens zowel wereldlijk als geestelijk recht en waarvan de opbrengst uit onder meer goederen diende voor het onderhoud van een vicaris. Dit was een plaatsvervanger voor de pastoor, maar hij had geen taken als zielzorger. Wel moest hij wekelijks een aantal missen opdragen. Daarnaast was een capellanus (kapelaan) slechts belast met de diensten in een kapel. Een capellerie was dus een fonds ter bezoldiging van een kapelaan.

Het Jachthuis uit 1870 (foto 1971)

Beheer over de goederen

Verreweg de meeste capellerieën op Zuid-Beveland werden in 1581 direct geconfisceerd omdat de collator onbekend was. In Kloetinge was dit niet het geval. Daar vervielen om deze reden slechts twee capellerieën in hun geheel "tot profijt van de ghemeene saecke". Van de overige vijf capellerieën had de toenmalige ambachtsheer Reinoud IV van Brederode de collatie. Deze capellerieën hadden samen een oppervlakte van 79 gemeten en 122 roeden. Omgerekend komt dit overeen met 31,2 ha. De collatie van deze 5 capellerieën bleef een lange tijd aan de opeenvolgende ambachtsheren en -vrouwen van Kloe-

tinge. Ook voerden zij het beheer over de goederen welke behoorden aan de capellerieën. Dit vond plaats onder de verplichting dat zij jaarlijks 1/3 van de opbrengsten moesten uitkeren aan "De administratie der Domeinen". De overige 2/3 moest worden besteed aan studiebeurzen voor theologische studenten. Deze uitkeringen bleven ongewijzigd tot aan 1843. In dat jaar kocht Johan Jacob Clotterbooke Patijn te 's-Gravenhage als voogd voor zijn kleinzoon Johan Cornelis Clotterbooke Patijn de ambachtsheerlijkheid Kloetinge en daarbij ook de collatie over de capellerieën. Door tevens aan de Domeinen in één keer 4000 gulden te betalen kocht hij tegelijkertijd de verplichting af om jaarlijks 1/3 van de opbrengst van de capellerieën af te staan. Voortaan behield de familie Clotterbooke Patijn dus zelf 1/3 van de opbrengst van de landerijen, terwijl 2/3 daarvan aan studiebeurzen voor met name theologische studenten uitgekeerd moest blijven. Bij deze aankoop hoorde onder meer ook het ongeveer 50 jaren oude Heerenhuis met koetshuis van de ambachtsheer aan de oostkant van het Kerkplein. Dit alles werd aangekocht van de weledelgeboren Vrouwe P.M. de Kanter, weduwe van de weledelgeboren Heer H.M. van der Bilt van Kloetinge.

Ambachtsherenhuis (ca. 1790)

Verdere ontwikkelingen tot heden

In 1880 werd het Heerenhuis aan het Kerkplein door de overgrootvader van de huidige ambachtsheer aan de kerkvoogdij verkocht. Men brak toen het huis af en hiervoor in de plaats kwam een kleiner huis voor de predikant en daarbij was er ook nog ruimte voor een gemeentehuis en een secretarishoning. Een kleine 10 jaar daarvoor had de ambachtsheer namelijk al een nieuw buitenhuis laten bouwen aan de noordoostkant van de dorpskom, dat later onder de naam 'Het Jachthuis' bekend werd.

In 1909 was de geregistreerde oppervlakte van de vijf capellerijen 32,3 ha, dus nog steeds vrijwel gelijk aan de situatie in 1581. Op het grondbezit van deze capellerijen verzeen in de loop der eeuwen vier kapitale boerderijen: Hof Welgelegen aan het Pykeswegje (jaartalankers 1674), Hof Weltevreden aan de noordoostkant van de Jachthuisstraat uit de late 17de eeuw, het Middenhof aan de Abbekindersewandweg uit circa 1700

en de Elshoeve in 's-Heer Elsdorp, de huidige Stelleweg. De laatste hoeve verving kort voor 1900 twee eerdere kleine hofstedes en kreeg in 1895 van de opdrachtgever Johan Jacob Clotterbooke Patijn van Kloetinge de naam Elshoeve. Dit naar aanleiding van de geboorte van zijn eerste dochter Elisabeth Anna in dat jaar.

Door erfdelingen en verkoop behoren nu slechts alleen Hof Weltevreden en het Middenhof tot het huidige Kloetingse heerlijkheidscomplex. Hof Welgelegen was tot enkele decennia geleden in bezit van Marcella Catharina Trench - Clotterbooke Patijn (1905-1994). Zij trouwde eerst in 1932 met Ernst Lodewijk (baron van Hardenbroek van Lockhorst) en daarna in 1939 met Nigel Clive Cosby Sir Trench Baron Ashtown uit het Britse Buckinghamshire. De Elshoeve kwam in bezit van Jkvr. Françoise Radermacher Schorer (1934-2014). Haar echtgenoot was John William Jones, een luitenant-kolonel en fabrikant uit de Verenigde Staten.

Zij was Vrouwe van Nieuwerkerke en een zuster van Jkvr. Jeanne Jacqueline Radermacher, de moeder van de huidige ambachtsheer Jaap van Dijk van 't Velde.

Nog bestaande ambachtsheerlijke rechten en recent verstrekte subsidies

De huidige ambachtsheer is nog steeds patroon van de vicariestichtingen. In overleg met een bestuur wordt bepaald wat er met de inkomsten wordt gedaan. Daarnaast worden belangrijke projecten voor de dorpsgemeenschap gesubsidieerd. Van alle oorspronkelijke zakelijke rechten bestaat alleen het jachtrecht nog. Verder worden met name de Oostmolen en de Brassband Excelsior financieel ondersteund. Tevens is kortgeleden een hypotheek verstrekt aan de Stichting Exploitatie Accommodatie Handboogsport Kloetinge. Kortom, de ambachtsheerlijkheid Kloetinge is tot op de dag van vandaag nog steeds kerngezond en vitaal!

Hof Welgelegen aan het Pykeswegje (1674), jaartalankers aan de voorkant van het woonhuis

Het Middenhof uit ca 1700 aan de Abbekindersewandweg (foto ca. 1890)

Hof Weltevreden uit de 17e eeuw in de Jachthuisstraat (foto ca. 1970)

De Elshoeve uit 1895 in 's-Heer Elsdorp, de huidige Stelleweg (foto 2002)